

בני נוער מפונים ומתנגדים: פעילות לא חוקית, תפיסת שלטון החוק ועמדות כלפי המדינה, מועצת יש"ע והרבנים¹

מאת

מלי שחורי, אביטל לאופר*

המחקר הנוכחי בחן את השפעתה של תוכנית ההתנתקות ופינוי ישובים, שנתיים לאחר הפינוי, על בני נוער שפוננו מבתיהם (N=157) ובני נוער שהשתתפו בהתנגדות לפינוי ומתגוררים בישובי השומרון (N=223). במחקר נבחנו עמדות בני הנוער כלפי המדינה ושלטון החוק, מועצת ישע והרבנים. כמו כן נבחנו מדדי פיקוח חברתי המתייחסים לאמון בשלטון החוק ומדדי התקשרות להורים ולחברים ומעורבות עם הורים וחברים. ממצאי המחקר מצביעים על כך שעיקר ההבדלים בין בני הנוער במשתני המחקר קשור לסוג הפעילות בו נטלו חלק – פעילות חוקית בהשוואה לפעילות לא חוקית. הסיכון למעורבות בעבריינות אידיאולוגית הוא גבוה במיוחד אצל בנים, בני נוער שלא פונו אך השתתפו בהתנגדות, בני נוער בעלי תפיסות ביקורתיות כלפי מוסדות המדינה ובני נוער המביעים חוסר אמון בחוק. גם כשנתיים לאחר הפינוי, קבוצת בני הנוער, שנקטו בהתנגדות הכוללת גם פעילות לא חוקית, מבטאת תחושה של חוסר אמון במערכת החוק ויהיו מוכנים במידה רבה לעבור על החוק כשהוא מנוגד לתפיסת עולמם. יש בממצאי המחקר הנוכחי כדי להצביע על הסכנה שבתפיסת יחסיות של החוק. סכנה שעשויה להיות ממשית ומסוכנת הן למתבגר והן לחברה הישראלית. בפרט כאשר עתיד השטחים עדיין לוט בערפל וישובי השומרון חשופים למתח בטחוני מתמיד, המלווה בחששות מפני פינוי עתידי.

מילות מפתח: תהליך ההתנתקות, בני נוער, פעילות לא חוקית, עמדות כלפי שלטון החוק

1 המחקר נערך במימון מו"פ אזורי השומרון ובקעת הירדן והמכללה האקדמית יהודה ושומרון.
* ד"ר מלי שחורי, המרכז האוניברסיטאי אריאל ואוניברסיטת בר אילן; אביטל לאופר, המכללה האקדמית נתניה.

א. מעורבותם של בני נוער בהתנגדות לתהליך ההתנתקות

קבלת תוכנית ההתנתקות בכנסת וההחלטה על פינוי ישובים וכוחות צבא מגוש קטיף וצפון השומרון, הובילה לגל מחאה ציבורי שהלך והתגבר כל שהכנות לביצוע ההתנתקות התקדמו. ערב מימוש תוכנית ההתנתקות דיווחו אמצעי התקשורת על אלפי אנשי ימין, ביניהם בני נוער רבים, שהסתננו לגוש קטיף במטרה לסייע לתושבים בהתנגדות לפינוי. אותם מסתננים זכו בתקשורת לכינוי שבח"ים (שוהים בלתי חוקיים), זאת לצד הכינוי "משוב" חים" או "מתגברים", שניתן להם על ידי המתיישבים. בני הנוער שנטלו חלק בהתנגדות לתהליך, הפגינו מעורבות רבה וחלק לא מבוטל מהם אף היה מעורב בפעילויות לא חוקיות. עם זאת, על אף המחאה הציבורית הרבה והפעילות שנעשתה למניעת הפינוי, הפינוי הושלם בתוך שמונה ימים. חרף החשש מפני אלימות רחבת היקף, בעיקר מצד בני הנוער, הרי שמרבית המשפחות פונו בשקט יחסי והמחאה לא התפרצה לכלל אלימות ציבורית רחבה (Weisburd & Lernau, 2006).

התפרצות קשה של מחאה מצד מתנגדי הפינוי אירעה מספר חודשים לאחר סיום ההתנתקות, כאשר הממשלה הורתה על הריסת בתים ביישוב עמונה שבשומרון, בפברואר 2006. במקרה זה, הריסת תשעה מבני קבע לא חוקיים לוותה בהתנגדות עזה של אלפי מפגינים, רבים מהם בני נוער שהשתתפו מספר חודשים קודם לכן בפעילות המחאה למניעת פינוי גוש קטיף. גילויי האלימות החריפים במאבק למניעת הריסת הבתים בעמונה עלו על כל עימות קודם מסוג זה וכמות הפצועים במהלך המחאה למניעת הריסת הבתים עלה על כמות הפצועים בתוכנית ההתנתקות כולה. במהלך הפינוי נפצעו מאות מפגינים ועשרות שוטרים והפינוי עורר הד תקשורתי רב וסערה ציבורית משני צידי המתרס.

מרבית בני הנוער שנטלו חלק בפעולות כנגד ההתנתקות ובפעילות למניעת הריסת הבתים בעמונה באו מקרב הציונות הדתית. למעשה, ראשי הציונות הדתית עודדו השתתפות של בני הנוער בפעילויות המחאה השונות. המניע אשר הוביל את בני הנוער להשתתף בפעילות למניעת הפינוי היה בעיקרו דתי ופוליטי-אידיאולוגי כאחד (Shechory & Laufer, 2008; Susskind, Levine, Aran, Kaniel, Sbeleg & Halbertal, 2005). בעקבות הפינוי דיווחו בני נוער אלו על עמדות ביקורתיות מאוד הן ביחס למוסדות המדינה והן ביחס למוסדות יש"ע. התחושה המדווחת הרווחת בקרב בני נוער אלו הייתה כי המוסדות שאמורים היו להגן עליהם ולייצג אותם כשלו במשימתם ואף בגדו בהם (לאופר ושחורי, 2006; Shechory & Laufer, 2008).

פינוי הישובים, נתפס על ידי רבים ממתנגדיו כאירוע טראומטי ביותר (ויליאם, 2007; בן מאיר 2005; לאופר ושחורי, 2007). כיום, כשנתיים לאחר תהליך ההתנתקות (המועד בו נערך המחקר), החשש מפינוי עתידי עדיין מלווה את ישובי השומרון. עתיד השטחים אינו ברור דיו וישום תוכנית "מפת הדרכים" להסדר במזרח התיכון, הכולל הסכם להקמת

מדינה פלסטינית עצמאית לצד ישראל (מה-30 באפריל 2003) עדיין עומד על הפרק של כל הצדדים המעורבים. לאור זאת, יש חשיבות רבה בהבנת הגורמים הקשורים לפעילות מחאה אידיאולוגית בלתי חוקית בקרב בני נוער. כיוון שכך, מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את ההשלכות של ההשתתפות בפעילות אידיאולוגית חוקית ולא חוקית בקרב בני הנוער ולבדוק מהם הגורמים העשויים להסבירה, כשנתיים לאחר ההתנתקות. במחקר נבחנו מדדי פיקוח חברתי ויחס למוסדות המדינה ולמועצת יש"ע בקרב שתי קבוצות של בני נוער. האחת, בני נוער שפוננו מבתיהם במהלך ההתנתקות והשנייה, בני נוער מיהודה ושומרון, שלא פוננו מבתיהם, אולם נטלו חלק פעיל בהתנגדות להתנתקות והשתתפו באירועי עמונה.

1. אידיאולוגיה כמניע למעורבות בפעילות לא חוקית

מתבגרים נתפסים כקבוצת גיל רגישה ביותר להשפעה של תפיסות אידיאולוגיות, כיוון שהם נמצאים בשלב התפתחותי בו אמיתויות חברתיות מועמדות בסימן שאלה ומוסכמות חדשות נוצרות (Dawes, 2001; Elder, 1980). בישראל, חשיבותה של הזהות האידיאולוגית למתבגרים היא משמעותית במיוחד ומעורבותם של בני הנוער בנושאים פוליטיים היא רבה. מחקרים שנערכו על בני נוער ישראלים מצאו כי הם נוטים להיות בעלי זהות פוליטית ומודעות אידיאולוגית רבה יותר בהשוואה לבני נוער מאזורים אחרים בעולם (Ichilov, 2005). יתרה מזאת, בני נוער ישראלים המזוהים עם עמדות ימניות ניציות אף נוטים להחזיק בעמדות מגובשות יותר ומחויבות אידיאולוגית רבה יותר מבני נוער המזוהים פוליטית עם השמאל (Arian, 1995; Raviv et al., 1998).

עבריינות אידיאולוגית של בני נוער כמעט ולא זכתה למחקר מעמיק. מיעוט המחקרים שבדק את הקשר בין תפיסה אידיאולוגית ובין מעורבות בפעילות לא חוקית התייחס בעיקר למעורבות בפעולות טרור (Constantelos, 2004; Kimhi & Even, 2004; Post, 2000). מרבית המחקרים התמקדו בפעולות טרור קיצוניות שכללו מעורבות בגרימת פיגועים או בניסיונות להם (Berko & Erez, 2005; Bloom, 2005; Israeli, 2004; Ness, 2005; Schweitzer, 2006; Tzoreff, 2006; Victor, 2003). הפעולות הללו בקשר שבין דת ובין תמיכה באלימות פוליטית (ראה לדוגמה מחקרם של Zaidise, Cannetti-Nisim & Pedahzur, 2007).

מחקרים שנערכו בישראל בחנו את ההקשר של מחאה פוליטית ביחס לקבוצות אוכלוסייה בוגרות. כך לדוגמה, לאור ממצאי מחקר שבדק עמדות בקרב מתנחלים מבוגרים, לפני תהליך ההתנתקות (Tsfati, & Cohen, 2005) הסיקו החוקרים כי בהקשר של קונפליקט פוליטי המעורר ויכוח ומחלוקת בחברה, תפיסת דימוי הקבוצה כשלילי מפחית את מחויבות חברי הקבוצה לתהליך פוליטי וכי המתנחלים, בתנאים מסוימים הביעו נכונות לשקול חלופות אלימות של מחאה, המנוגדות למחאה דמוקרטית מקובלת. במחקר אחר (Pedahzur, Hasisi & Brichta, 2000) הוצע שלגיטימציה פוליטית עשויה

להשפיע על מחאה פוליטית ובעיקר על תמיכה באלימות פוליטית ברמת הפרט וכי תפיסות של קיפוח יחסי, המוליכות לתפיסת השלטון כלא לגיטימי, עשויות להיתרגם לאלימות. התייחסות ספציפית יותר לבחינת הקשר שבין דת ואידיאולוגיה פוליטית ובין מחויבות וציות לחוק נבחנה בשני מחקרים (Rattner & Yagil, 2004; Yagil & Rattner, 2002) בקרב מגזרים שונים באוכלוסייה הישראלית. ממצא משמעותי הצביע על המוכנות הנמוכה יותר לקבל את החוק ולציית לו בקרב דתיים ובעלי תפיסות פוליטיות ימניות. עם זאת, במאמר שהתייחס לגורמים שמנעו שימוש באלימות בקרב מתנחלים שפוננו מעזה, מצביעים החוקרים על הבדלים בעמדות בין מתנחלים מחבל עזה ובין מתנחלים מהשומרון, תוך שהם מציינים כי מתנחלים מהשומרון הביעו תמיכה בפעילות אלימה על רקע תפיסותיהם האידיאולוגיות, במידה רבה יותר בהשוואה למתנחלים בעזה (Weisburd & Lernau, 2006).

יש לציין כי מרבית המחקרים שצינו לעיל, כמו גם מחקרים רבים העוסקים בנושא של אלימות פוליטית, בדקו עמדות, אך לא התנהגות בפועל, בקרב אוכלוסיות מבוגרות. ההתייחסות המחקרית לעמדות הייתה כאל מוכנות להשתתף או להימנע ממעורבות בפעילות אלימה בתנאים מסוימים. על אף שהקשר בין עמדות ובין התנהגות בפועל רחוק מלהיות מוחלט, הרי שמחקרים מסוג זה מקובלים במדעי החברה, בעיקר במקרים בהם קיים קושי במדידה של התנהגות בפועל (Ajzen, 2001, 2005; Wallace., Paulson., Lord., & Bond, 2005). טענה הנכונה אף יותר בהתייחס למחקרים בנושא הנדון. יוצא דופן הינו מחקר קודם שערכנו ואשר בדק בני נוער שהשתתפו במהלך ההתנתקות בפעילות לא חוקית (Shechory & Laufer, 2008). במחקר זה נבדקו לא רק עמדות בני הנוער אלא גם ההתנהגות בפועל. המחקר התמקד בבני נוער מיהודה ושומרון, שלא פונו מבתיהם, ואשר נטלו חלק פעיל בפעילויות כנגד תהליך ההתנתקות. הממצאים הצביעו על רמה גבוהה של מחויבות אידיאולוגית פוליטית ודתית, בעיקר בקרב בני נוער שהשתתפו בפעילויות לא חוקיות. זאת לצד העדר אמון במערכת החוק הפורמאלית ומעורבות רבה יותר עם חברים. שני גורמים שנמצאו כמשפיעים על המוכנות של בני נוער לעבור על החוק.

בדומה לכך, במחקר שנערך בזמן פינוי ישובי סיני (Wolfsfeld, 1987), נמצא כי הקבוצה הייחודית ביותר, אשר נקטה את האמצעים החריפים ביותר למניעת הפינוי הייתה זו של צעירים אשר לא היו מתיישבים ותיקים באזור, אלא הצטרפו למאבק כנגד הפינוי מתוך מניעים אידיאולוגיים. השתתפותה של קבוצה זו ותפקודה היו שונים מאלו שנמצאו בקרב המתיישבים הותיקים באזור והתבטאו בפעילות קיצונית ולא פשרנית יותר, בהשוואה לזו של המתיישבים הותיקים.

ממצאים אלו מעידים על הצורך לבחון את המניעים המעוררים השתתפות בפעילות מחאה בלתי חוקית. הנחת המחקר היא כי בני נוער שלא התגוררו בישובים שפוננו ואשר הצטרפו לפעולות המחאה עשו זאת בעיקר בעקבות תפיסותיהם הדתיות

והאידיאולוגיות. ניתן להניח כי נער שנכפה עליו הפינוי, נכפתה עליו במידת מה גם ההתנגדות לפינוי, בעוד אלה שהתגייסו על מנת להתנגד לפינויים של אחרים, עשו זאת באופן רצוני. לפיכך, סביר להניח שיש להם הנעה חזקה יותר להשתתף במחאה פוליטית, חוקית ולא חוקית בכדי לסכל כל פינוי של מתיישבים. חיזוק להנחה זו ניתן למצוא בממצאי מחקרם של וויסבורד ולרנאו (Weisburd & Lernau, 2006) כפי שפורטו לעיל.

ב. גיל ההתבגרות ותיאורית הפיקוח החברתי

מאפייני גיל ההתבגרות יכולים להסביר במידה רבה את מעורבותם של בני נוער בהתנהגויות הכרוכות בלקיחת סיכונים ובהתנהגויות עברייניות. תקופת גיל זו מאופיינת כתקופה רוויה לחץ המלווה בבלבול, במבוכה ובמשברים סביב תהליך חיפוש הזהות האישית וגיבושו (ego identity) (מוס, 1988; Erikson, 1968); זאת לצד רגשות מעורבים בכל הקשור לתחושת עצמאות והתנתקות מההורים, כאשר מצד אחד עולה הצורך בבניית זהות ייחודית, ומאידך מתגבר הרצון להשתייך לקבוצת השווים (זיו, 1996). התהליכים הללו מלווים בקשיים ובהתמודדות עם מצבים בהם הנער חש פעמים רבות תחושות של חוסר ביטחון, חוסר שייכות ובלבול, תהליך שהוגדר כפיזור זהות (identity diffusion) (צוריאל, 1990; Erikson, 1968; Archer, 1993).

תיאורית הפיקוח החברתי (Social control theory), המהווה את אחת התיאוריות המרכזיות להבנת עבריינות נוער מציינת את העובדה שגיל ההתבגרות נמצא כגיל המאפיין את תחילת הפעילות הפלילית (Gottfredson & Hirschi, 1995). הירשי, בהתייחסו לעבריינות פלילית של בני נוער, טען כי נערים שיש להם קשרים משמעותיים לאנשים ולמוסדות קונבנציונאליים, ימנעו מלעבור על החוק והנורמה, בעיקר בשל החשש לפגיעה בסטאטוס שלהם או של האחר המשמעותי. ההנחה היא שאי הפרה של החוק מקורה בהפנמה של אמונות קונבנציונאליות, של חוקים ושל נורמות חברתיות (הכוח הפנימי של הנורמה) (Hirschi, 1972; Meier, 1982), ובהערכה ובכיבוד של סוכני הסוציאליזציה שהנחילו את אותם חוקים ונורמות (Hirschi, 1972; Fagan & Pabon, 1995; Kaplan, 1990). כידוע, התייחס הירשי לארבעה גורמי קשר בין היחיד לחברה, הקובעים אם הפרט יציית לחוקים ולנורמות החברתיות, או יפר אותם: התקשרות (Attachment) – הכוונה לקשרים משמעותיים עם סוכני סוציאליזציה וסוכני פיקוח חברתי (הורים בעיקר, אולם גם משפחה, בית ספר, קבוצת השווים והקהילה); מעורבות (Involvement) – הכוונה למעורבות בפעילות נורמטיבית; מחויבות (Commitment) – מתייחסת למידה בה הפרט משקיע בפעילות נורמטיבית ולמידת המוטיבציה שלו להצליח; ואמון (Belief) – במערכת החוק, כלומר הסכמה עם החוק והערכים המוסריים חברתיים. כך, נער אשר מקושר רגשית לסוכן סוציאליזציה נורמטיבי, בעיקר להורים,

אשר יחוש מחויבות כלפי אותו סוכן חברות, אמונו באותן נורמות חברתיות אותן מייצג סוכן החברות יגדל ומעורבותו בעשייה נורמטיבית תתחזק (אביעד, 2005).
 בחינה של התאמת תיאורית הפיקוח החברתי (Hirschi, 1969) להסבר עבריינות על רקע אידיאולוגי (Shechory & Laufer, 2008) העלתה כי ביכולתה להסביר באופן חלקי את המניעים הקשורים לעבריינות אידיאולוגית בגיל ההתבגרות. ממצאי המחקר מלמדים כי במקרה של עבריינות, הנובעת מתפיסות אידיאולוגיות קיצוניות, הגורמים שהשפיעו על השתתפות בפעילות לא חוקית היו העדר אמון במערכת החוק הפורמאלית ומעורבות עם חברים. גורמים אחרים שנמצאו כמשפיעים על מעורבות פלילית כגון קשר עם ההורים ומעורבות בפעילות נורמטיבית, לא נמצאו כבעלי השפעה על עבריינות אידיאולוגית. לאור ממצאי המחקר הקודם, מרחיב מחקר זה את בחינת הקשר שבין חוסר אמון בערכת החוק, ההתקשרות עם ההורים והמעורבות עם הורים וחברים ובין העיסוק בפעילות לא חוקית על רקע אידיאולוגי.

לסכום, מטרתו המרכזית של מחקר אקספלורטורי זה היא לבחון את ההבדלים בין בני נוער שפוננו מבתיים ובין בני נוער שלא פוננו, אך נטלו חלק פעיל בהתנגדות לפינוי בהתייחס למידת מעורבותם בפעילויות כנגד תהליך ההתנתקות ולמניעים שהובילו אותם ליטול חלק בפעילויות השונות. כמו כן יבדוק המחקר את יחסם למוסדות השלטון, מידת האמון שלהם במערכת החוק ורמת ההתקשרות והמעורבות שלהם עם ההורים ועם החברים. הנחת המחקר היא כי ימצא קשר בין מעורבות בפעילות לא חוקית ובין היחס למוסדות השלטון ולמידת האמון במערכת החוק. במובן זה, חידושו של המחקר הוא בבחינת הקשר שבין מעורבות בפעילות אידיאולוגית לא חוקית ובין היחס למוסדות החוק, מעל ומעבר לעצם חווית הפינוי.

ג. שיטה

1. נבדקים

במחקר השתתפו 380 בני נוער, בגילאי 15-19 (ממוצע 16.76, ס"ת 1.17), מתוכם 157 (41.3%) פוננו באופן כפוי מבתיים ומתגוררים בישובי יהודה ושומרון באופן זמני ו-223 (58.7%) בני נוער אשר לא פוננו מבתיים ומתגוררים בישובי יהודה ושומרון, וגם הם השתתפו בפעילות כנגד פינוי ישובים ובכללם פינוי עמונה. 156 (41.1%) היו בנים ו-224 (58.9%) בנות, ללא הבדלים מובהקים בין שתי קבוצות המחקר בהתפלגות המגדר ($Z=75$).

מרבית הנבדקים הינם ילידי הארץ (96.3%) החיים עם הורים נשואים (90.8%) למיעוטם הורים גרושים (5.3%) או אלמנים (2.6%). מרביתם דתיים (91.1%) ומיעוטם

חרדים (3.9%) או מסורתיים (2.4%). הם לומדים בבתי ספר דתיים (41.6%), ישיבות (38.2%) או אולפנות (38.2%). רוב האבות (84.2%) והאמהות (72.6%) מועסקים. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות במשתנים אלו.

2. כלים

שאלון פריטים אישיים: כולל שאלות לגבי גיל, מין, רמת הדתיות, רקע משפחתי, וכד'. כמו כן נשאלה שאלה רב בררית לגבי הסיבה שהובילה את הנבדק להיות מעורב בהתנגדות לפינוי (למשל: "דאגה לארץ ישראל השלמה", "אמונת הדתית" ועוד). השתתפות בתהליך הפינוי: שאלון זה כלל 18 שאלות המתייחסות להתנגדות הפעילה לתהליך ההתנתקות. השאלות חולקו לשתי קטגוריות, על פי אופי הפעילות: פעילויות חוקיות (חלוקת סרטים, סטיקרים, הדבקת מודעות, השתתפות בהפגנות ובעצרות) ופעילויות לא חוקיות (חסימת כבישים, ישיבה במעצר, התנגשות עם הצבא/משטרה). כל פעילות סומנה על ידי הנבדק באם נטל בה חלק (1) או לא (0). עשרה פריטים עסקו בפעילות חוקית (במדגם טווח=0-10, $M=6.82$, $SD=2.03$), ושמונה פריטים עסקו בפעילות לא חוקית (במדגם טווח=0-8, $M=2.50$, $SD=2.40$).

בנוסף, בהתאם לדיווח הנבדקים חולק המדגם לשתי קבוצות מובחנות: בני נוער שהשתתפו רק בפעילויות חוקיות ובני נוער שהשתתפו גם בפעילויות לא חוקיות. הקטגוריות חוקי/לא חוקי הינן קטגוריות מוציאות, משמע, במידה והמתבגר עסק בפעילות לא חוקית כלשהי הוא שויך לקטגוריה השנייה.

שאלון ממלכתיות: שאלון הממלכתיות נוצר לצרכי המחקר על מנת לבחון את יחסם של בני הנוער אל דמויות סמכות פורמליות שונות וכן את יחסם אל החוק. השאלון כולל 11 פריטים הבוחנים את עמדות בני הנוער כלפי המדינה, מועצת יש"ע והרבנים ותחושת השייכות למדינה.

השאלון חולק ל 4 מדדים, על פי הפירוט הבא: (1) עמדות ביקורתיות כלפי מוסדות המדינה, המורכב משבעה פריטים (פריטים לדוגמה: "צה"ל משרת את כל העם", "מערכת החוק במדינת ישראל פועלת ביושר" ($Cronbach's\ alpha=.80$)). (2) עמדות ביקורתיות כלפי הנהגת יש"ע והרבנים – כולל שתי שאלות: "מועצת יש"ע פעלה באחריות במהלך כל תהליך ההתנתקות" ו"הרבנים פעלו באחריות במהלך כל תהליך ההתנתקות" ($Cronbach's\ alpha=.62$)). (3) העדפת הנחיות הרבנים על הנחיות המדינה – שאלה אחת: "הנחיות הרבנים קודמות לחוקי המדינה" (4) תחושת ניכור מהמדינה. שאלה אחת: "בעקבות ההתנתקות אני מרגיש פחות שייך למדינה". הציונים בכל המדדים נעו בין (1) מסכים ל (4) לא מסכים. ככל שהציון גבוה יותר כך תחושת הניכור רבה יותר.

שאלון לבחינת מדדי פיקוח חברתי (Hirschi, 1969): שאלון דיווח עצמי הכולל 21 שאלות המתייחסות למידת ההתקשרות והמעורבות עם הורים ועם חברים ולמידת האמון במערכת החוק. להלן פירוט.

מדד ההתקשרות כולל 11 שאלות, 6 שאלות מתייחסות למידת הקשר עם הורים (לדוגמה, "באיזו מידה הוריך מבינים אותך?") (Cronbach's alpha=.80). חמש שאלות נוספות מתייחסות למידת הקשר עם חברים (לדוגמה, "באיזו מידה חבריך מבינים אותך?") (Cronbach's alpha =.76). מדד המעורבות כולל שתי שאלות המתייחסות לזמן המוקדש לפעילות ומעורבות עם הורים (לדוגמה "באיזו מידה אתה עושה פעילויות עם הוריך, שלא קשורות לשגרת הבית?") (המתאם בין שתי השאלות – $r=.71, p<.001$). כמו כן, כלל המדד שלוש שאלות הקשורות לפעילות ומעורבות עם חברים (לדוגמה, "באיזו מידה אתה פעיל בפעילויות הקשורות בקבוצת החברים שלך?") (Cronbach's alpha =.82).

מדד האמון כלל חמש שאלות המתייחסות להסכמה עם נורמות וחוק (לדוגמה, באיזו מידה תהיה מוכן לעבור על החוק כשהוא מנוגד לתפיסת העולם שלך (Cronbach's alpha =.64) התשובות לשאלות היו על פי סולם ליקרט, מ (1) כלל לא עד (5) במידה רבה מאוד.

3. דגימה והליך

המדגם הינו מדגם מכוון מטרה, בו ניגשו עוזרי המחקר למקומות מפגש של בני נוער המתגוררים ביהודה ושומרון (בעיקר במפגשי תנועות נוער בישובים), וביקשו מבני הנוער, המתאימים לקבוצת הגיל הרלבנטית למחקר, להשתתף במחקר. מאחר ומדובר בבני נוער, כל נבדק קיבל דף הסבר המיועד לו ולהוריו, ובו בקשה להשתתף במחקר, תוך הדגשה כי מדובר בשאלונים אנונימיים לצורכי מחקר בלבד. תהליך העברת השאלונים החל בחודש יוני, 2007 ונמשך כחודשיים.

ד. ממצאים

1. דפוסי הפעילות במהלך ההתנגדות להתנתקות בקרב בני נוער שפנו מבתיים ובני נוער שלא פנו

לוח 1 מתאר את הפעילויות השונות בהן השתתפו בני נוער במהלך ההתנגדות להתנתקות, על פי חלוקה לקבוצות. בלוח מוצגים אחוד התשובות החיוביות עבור כל פעילות, בהתאם לתשובות הנבדקים.

לוה 1. התפלגות פעילויות בהתנתקות לפי קבוצה

Z	כללי		לא מפונים (N=223)		מפונים (N=157)		
	%	N	%	N	%	N	
							<u>פעילות חוקית</u>
0.22	95.8	364	95.5	213	96.2	151	השתתפתי בעצרות ותפילות לביטול גזירת הפינוי
2.36*	51.1	194	44.8	100	59.9	94	הייתי חלק ממטה האירגון של ההתנגדות להתנתקות
1.11	85.5	325	86.5	193	84.1	132	עסקתי בחלוקת סרטים כתומים
0.42	82.1	312	82.1	183	82.2	129	עסקתי בחלוקת סטיקרים
2.36*	48.4	184	42.2	94	57.3	90	עסקתי בהדבקת מודעות
1.46	94.5	359	95.1	212	93.6	147	השתתפתי בהפגנות שהתקיימו מחוץ לאזורי הפינוי
4.81***	83.2	316	74.4	166	95.5	150	השתתפתי בהפגנות שהתקיימו בתוך אזורי הפינוי
3.24**	56.1	213	48.9	109	66.2	104	שכנעתי חיילים לסרב פקודה
2.32*	35.3	134	36.3	81	33.8	53	עברתי לגור בגוש קטיף
3.60***	47.1	179	54.7	122	36.3	57	השתתפתי בהקמת מחנה אוהלים כמחאה
4.24***	69.5	264	77.6	173	58.0	91	פעילות לא חוקית
4.62***	42.6	162	52.5	117	28.7	45	השתתפתי בחסימת כבישים
0.71	28.4	108	29.6	66	26.8	42	השתתפתי בהבערת צמיגים או פיזור "נינג'ות" על כבישים
1.52	18.4	70	20.6	46	15.3	24	פרקתי ציוד צבאי או ציוד אחר המיועד לביצוע ההתנתקות
5.35***	55.0	209	66.4	148	38.9	61	התנגשתי פיסית עם המשטרה
4.58***	51.1	194	60.5	135	37.6	59	התנגשתי פיסית עם הצבא
1.57	13.9	53	16.1	36	10.8	17	התנגשתי פיסית עם פלסטינאים
1.19	16.6	63	18.4	41	14.0	22	התנגשתי פיסית עם מפגיני שמאל
4.25***	20.0	76	27.4	61	9.6	15	ישבתי בבית מעצר

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

מתוך הלוח עולה כי במרבית הפעילויות החוקיות בני נוער שפוננו מבתיים נטלו חלק גדול יותר בהשוואה לבני נוער שלא פונו והתנגדו לתהליך הפינוי. בהתייחס לפעילויות הלא חוקיות, על אף שכ-70% מבני הנוער השתתפו בפעילות לא חוקית כלשהיא, הפעילות הלא חוקית הייתה רבה יותר בקרב בני נוער שלא פונו והתנגדו לפינוי בהשוואה לבני נוער שפוננו מבתיים.

בני הנוער נשאלו גם לגבי הסיבות אשר הובילו אותם להתנגד לפינוי ולהצטרף לתהליך ההתנגדות באופן אקטיבי. ממצאי הניתוח מצביעים על כך שהסיבה המרכזית אותה ציינו בני הנוער כמניע להתנגדות לפינוי היא סיבה אידיאולוגית. 88% מהנבדקים ציינו כי הסיבה למעורבותם בפעילות כנגד תהליך ההתנתקות נבעה מדאגתם לארץ ישראל השלמה. 83% ציינו כי המניע היה אמונתם הדתית.

בחנייה של ההבדלים בין הקבוצות (מפונים/לא מפונים) הצביעה על העדר הבדל מובהק בין המפונים ובין בני נוער אשר לא פונו בעצמם אך התנגדו לפינוי. עם זאת, 91% מאלה שהשתתפו בפעילות לא חוקית לעומת 76% מאלה שהשתתפו רק בפעילות חוקית ציינו את הסיבה האידיאולוגית כסיבה העיקרית להשתתפותם בפעילויות כנגד ההתנתקות ($Z=2.69, p<.01$).

2. עמדות כלפי המדינה, מועצת יש"ע והרבנים

על מנת לבחון הבדלים ביחס כלפי המדינה וכלפי מוסדות יש"ע, בין בני נוער שפוננו לעומת בני נוער שלא פונו, וכן לפי מגדר, נערך ניתוח שונות דו כיווני. את תוצאות ההשוואה כולל ערכי ממוצע וסטיות תקן ניתן לראות בלוח 2. ככל שהערך המצוין גבוה יותר, כך התחושה השלילית של בני הנוער רבה יותר.

לוח 2 מפרט את הנתונים לפי ארבע קבוצות פונו/לא פונו וחוקי/לא חוקי. בנוסף, ממצאי ההשוואה מלמדים כי בני הנוער שפוננו הביעו עמדות ביקורתיות כלפי מוסדות המדינה במידה רבה יותר בהשוואה לבני נוער שלא פונו ($M=2.59, SD=0.80$) – בהתייחס לכלל בני הנוער שפוננו ו- $M=2.38, SD=0.88$ בהתייחס לכלל בני הנוער שלא פונו (בהתאמה). עם זאת, האחרונים מחזיקים בעמדה ש"הנחיות הרבנים קודמות לחוקי המדינה" במידה רבה יותר בהשוואה לבני הנוער שפוננו ($M=3.31, SD=1.07$ ו- $M=2.88, SD=1.41$ כנ"ל בהתאמה). בנוסף, בכל המדרים שנבחנו, בני נוער שהשתתפו בפעילות לא חוקית הפגינו עמדות ביקורתיות כלפי מוסדות המדינה, הנהגת יש"ע והרבנים, העדפת הנחיות הרבנים על פני חוקי המדינה ותחושת ניכור כלפי המדינה ($M=2.57, SD=0.86$; $M=2.89, SD=0.99$; $M=3.25, SD=1.19$; $M=2.59, SD=1.48$ בהתאמה ביחס לכלל בני הנוער שהשתתפו בפעילות לא חוקית) במידה רבה יותר בהשוואה לבני נוער שהשתתפו רק בפעילות חוקית ($M=2.23, SD=0.79$; $M=2.54$; $M=2.23, SD=0.79$). בהתאמה ($M=1.88, SD=1.35$; $M=2.85, SD=1.32$; $M=2.23, SD=0.94$).

לוח 2. ממוצעים, סטיות תקן וערכי F עבור עמדות כלפי המדינה, מועצת יש"ע, והחוק לפי סוג פעילות וקבוצה

X קבוצה סוג הפעילות	F (1,358)		מתנגדים		מפונים		
	קבוצה	סוג הפעילות	פעילות לא חוקית	פעילות חוקית	פעילות לא חוקית	פעילות חוקית	
	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)	
ביקורתיות כלפי מוסדות המדינה	2.19 ($\eta^2=.01$)	12.55*** ($\eta^2=.03$)	17.83*** ($\eta^2=.05$)	2.50 (0.89)	1.95 (0.72)	2.70 (0.80)	2.44 (0.78)
ביקורתיות כלפי מוסדות יש"ע	0.06 ($\eta^2=.001$)	1.09 ($\eta^2=.003$)	10.62** ($\eta^2=.03$)	2.86 (0.93)	2.46 (0.92)	2.95 (1.10)	2.60 (0.95)
העדפת הנחיות הרבנים ע"פ החוק	0.02 ($\eta^2=.001$)	7.21** ($\eta^2=.02$)	4.60* ($\eta^2=.01$)	3.38 (1.07)	3.09 (1.04)	3.01 (1.35)	2.68 (1.48)
תחושת נתק מהמדינה	0.30 ($\eta^2=.001$)	2.59 ($\eta^2=.01$)	20.53*** ($\eta^2=.05$)	2.53 (1.48)	1.67 (1.26)	2.71 (1.49)	2.03 (1.40)

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

3. התקשרות ומעורבות עם ההורים והחברים ואמון במערכת החוק

על מנת לבחון את ההבדלים בין שתי קבוצות המחקר על פי מדדי תיאורית הפיקוח החברתי, נערך ניתוח שונות דו כיווני. את תוצאות ההשוואה כולל ערכי ממוצע וסטיות תקן ניתן לראות בלוח 3.

הממצאים בלוח 3 מצביעים על הבדל אחד בלבד בין הקבוצות, הבדל הקשור באמון במערכת החוק. בני נוער שהתנגדו לתהליך ההתנתקות אולם לא פונו מבתיים הביעו מוכנות גבוהה יותר להפר את החוק במידה והוא מנוגד לתפיסת עולמם ($M=3.27$, $SD=0.78$) בהשוואה לבני נוער שפוננו מבתיים ($M=3.55$, $SD=0.77$). בחינה של ההבדלים בין בני הנוער, על פי סוג הפעילות מראה כי בני נוער שהשתתפו בפעילות לא חוקית, ללא קשר לקבוצה אליה השתייכו, הביעו מוכנות גבוהה יותר להפר חוק המנוגד לתפיסת עולמם ($M=3.20$, $SD=0.76$) בהשוואה לבני נוער שהשתתפו רק בפעילות חוקית ($M=3.82$, $SD=0.66$). כמו כן, מידת ההתקשרות להורים בקרב אותם בני נוער שהיו מעורבים בפעילות לא חוקית הייתה נמוכה יותר ($M=3.97$, $SD=0.68$) בהשוואה לבני נוער שהשתתפו רק בפעילות חוקית ($M=4.19$, $SD=0.56$).

לוח 3. ממוצעים, סטיות תקן וערכי F עבור אמן, מחויבות, התקשרות ומעורבות לפי סוג פעילות וקבוצה.

קבוצה X סוג הפעילות	קבוצה	סוג הפעילות	מתנגדים		מפונים		
			פעילות לא חוקית	פעילות חוקית	פעילות לא חוקית	פעילות חוקית	
			M (SD)	M (SD)	M (SD)	M (SD)	
אמן	4.01* ($\eta^2=.01$)	47.21*** ($\eta^2=.11$)	3.14 (0.76)	3.71 (0.67)	3.30 (0.75)	3.89 (0.66)	
התקשרות להורים	0.15 ($\eta^2=.001$)	8.02** ($\eta^2=.02$)	3.96 (0.67)	4.16 (0.59)	3.98 (0.72)	4.20 (0.54)	
מעורבות עם הורים	0.01 ($\eta^2=.001$)	1.35 ($\eta^2=.004$)	3.23 (0.95)	3.36 (0.92)	3.25 (0.90)	3.36 (0.79)	
התקשרות לחברים	2.20 ($\eta^2=.01$)	2.44 ($\eta^2=.01$)	3.95 (0.64)	4.04 (0.66)	3.83 (0.57)	3.95 (0.60)	
מעורבות עם חברים	0.98 ($\eta^2=.003$)	0.05 ($\eta^2=.001$)	4.12 (0.66)	4.10 (0.74)	4.04 (0.72)	3.89 (0.66)	

* $p<.05$, ** $p<.01$, *** $p<.001$

4. רגרסיה לניבוי מעורבות בפעילות לא חוקית

לשם ניבוי הסיכוי למעורבות בפעילות לא חוקית, נערכה רגרסיה לוגיסטית בצעדים. לצורך הרגרסיה הוגדרה עבריינות אידיאולוגית כמשתנה דיכוטומי – 0=ללא פעילות לא חוקית (N=114, 30%), 1=פעילות לא חוקית (N=264, 70%). בצעד הראשון הוכנסו המשתנים הדמוגרפיים: קבוצה (מפונים לעומת לא מפונים), ומגדר (בנות לעומת בנים). בצעד השני הוכנסו ארבעה משתני העמדות הממלכתיות: ביקורתיות כלפי מוסדות המדינה, ביקורתיות כלפי מועצת יש"ע והרבנים, העדפת הנחיות הרבנים ותחושת נתק מהמדינה בעקבות הפינוי. בצעד שלישי הוכנסו משתני הפיקוח החברתי: אמן, התקשרות ומעורבות ביחס להורים וחברים. לוח 4 מציג את הרגרסיה הלוגיסטית הכוללת את המשתנים שנמצאו כמנבאים מובהקים.

לוח 4. רגרסיה לוגיסטית לניבוי עבריינות אידיאולוגית (N=373)

Exp(B)	SeB	B	
צעד 1			
.30	.25	-1.22***	קבוצה
6.13	.29	1.81***	מגדר
צעד 2			
.20	.28	-1.59***	קבוצה
10.18	.33	2.32***	מגדר
.38	.17	-0.97***	ביקורתיות כלפי מוסדות המדינה
צעד 3			
.28	.30	-1.27***	קבוצה
7.91	.34	2.07***	מגדר
.49	.19	-0.71***	ביקורתיות כלפי מוסדות המדינה
.41	.23	-0.90 ***	אמון
1.55	.19	0.44*	מעורבות עם חברים

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$ הערות. לצעד 1 – $\chi^2(2)=65.88$, $p < .001$, Nagelkerke's $R^2=.23$,לצעד 2 – $\chi^2(1)=36.63$, $p < .001$, Nagelkerke's $\Delta R^2=.11$,לצעד 3 – $\chi^2(2)=19.69$, $p < .001$, Nagelkerke's $\Delta R^2=.06$,המודל הכולל – $\chi^2(5)=122.20$, $p < .001$, Nagelkerke's $R^2=.40$.

משתנים ברגרסיה:

קבוצה – משתנה דיכוטומי – 0=לא מפונים (N=223, 59%), 1=מפונים (N=157, 41%).

מיגדר – משתנה דיכוטומי – 0=בנות (N=224, 59%), 1=בנים (N=156, 41%).

ביקורתיות כלפי המדינה – טווח 0-4, $M=1.53$, $SD=0.87$.אמון – טווח 1-5, $M=3.39$, $SD=0.79$.מעורבות עם חברים – טווח 1-5, $M=4.08$, $SD=0.72$.

ניתוח הרגרסיה מבהיר כי תוספת התרומה של כל צעד, מעבר לצעד הקודם מובהקת. עבור צעד 1 נמצא $R^2=.23$, $p < .001$ תוספת התרומה של צעד 2, מעבר לצעד 1, היא $R^2=.11$, $p < .001$, ואילו תוספת התרומה של צעד 3 מעבר לשני הצעדים הקודמים היא $R^2=.06$, $p < .001$. כך, נמצא אף המודל הכולל מובהק – $R^2=.40$, $p < .001$. הניתוח מלמד

על קשר בין משתנה הקבוצה ומגדר הנבדק לבין מעורבות בפעילות לא חוקית. קשר זה מצביע על כך שהסיכוי לפעילות בלתי חוקית גבוה יותר בקרב בני נוער שלא פונו ובקרב בנים. משתנים אלו נותרו מנבאים מובהקים לפעילות בלתי חוקית, גם כאשר שאר המשתנים הוכנסו לניתוח. מבין משתני העמדות הממלכתיות, המשתנה היחיד שנמצא כקשור באופן מובהק לסיכוי לפעילות לא חוקית הוא היחס למוסדות המדינה. בני נוער שהביעו עמדות שליליות יותר כלפי מוסדות המדינה, היו בעלי סיכוי גבוה יותר לפנות לפעילות מחאה בלתי חוקית. בצעד האחרון אשר בחן את משתני הפיקוח נמצא כי אמון ומעורבות עם חברים מנבאים פעילות בלתי חוקית, מעל ומעבר לשאר המשתנים. כיוון שכך, המודל מצביע על כך שהסיכון למעורבות בעבריינות אידיאולוגית לא חוקית גבוה יותר אצל בנים מאשר אצל בנות, בני נוער שלא פונו לעומת בני נוער שפונו, וככל שבני הנוער מחזיקים בתפיסות ביקורתיות כלפי מוסדות המדינה, מביעים חוסר אמון בחוק, וחשים מעורבות רבה יותר עם חבריהם.

ה. דיון

ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים על השפעת הגומלין של מגדר הנבדק, הקבוצה אליה השתייך, עמדותיו כלפי מוסדות המדינה ומידת האמון שלו במערכת החוק על מעורבות בפעילות לא חוקית בקרב בני נוער. מודל הניבוי שעלה מניתוח רגרסיה מצביע על כך שהסיכון למעורבות בעבריינות אידיאולוגית הוא גבוה במיוחד אצל בנים, בני נוער שלא פונו אך השתתפו בהתנגדות, בני נוער בעלי תפיסות ביקורתיות כלפי מוסדות המדינה ובני נוער המביעים חוסר אמון בחוק. כמו כן, נמצא כי למעורבות עם חברים משקל נוסף בסיכון למעורבות בעבריינות אידיאולוגית.

שתי קבוצות המחקר – בני הנוער שפונו כמו גם בני הנוער שהשתתפו בהתנגדות אך לא פונו, לא נבדלו בסיבות העיקריות אותם הם נתנו להסבר מעורבותם בהתנגדות לפינוי. המפונים כמו גם בני הנוער שלא פונו ציינו את הרצון לשמור על שלמות הארץ ואת התפיסה הדתית כמניעים העיקריים למעורבותם בפעילויות כנגד תהליך ההתנתקות. ממצא זה תואם ממצאי מחקרים קודמים שערכנו במהלך ההתנתקות (לאופר ושחורי, 2007; Shechory & Laufer, 2008), ומתיישב עם ממצאי מחקרים אחרים (Susskind, 2005; Levine, Aran, Kaniel, Sbeleg & Halbertal, 2005), המצביעים על כך שבני הנוער המתגוררים ביישובי יהודה שומרון וחבל עזה מאופיינים ברמה גבוהה של מחויבות דתית ואידיאולוגית ימנית. בני נוער אלו רואים בהיאחזות בקרקע חשיבות לאומית ומצווה דתית, ומבטאים למעשה את העמדות המרכזיות המקובלות בקבוצה החברתית הרחבה אליה הם משתייכים (Susskind, Levine, Aran, Kaniel, Sbeleg & Halbertal, 2005) וכי

המניע האידיאולוגי-פוליטי והדתי הוא הגורם המרכזי המניע את פעולתם (לאופר ושחורי, 2007; Shechory & Laufer, 2008).

עם זאת, על אף הבסיס האידיאולוגי המשותף לשתי הקבוצות, בני הנוער שהצטרפו למחאה למרות שישוביהם לא פונו, אופיינו ברמה גבוהה יותר של מעורבות בפעילות לא חוקית, בהשוואה לבני הנוער שפונו מבתיהם. ממצא זה דומה לממצאי מחקר שבחן את ההתנגדות לפינוי ימית (Wolfsfeld, 1987), שם נמצא כי הקבוצה הייחודית ביותר, אשר נקטה את האמצעים החריפים ביותר למניעת הפינוי הייתה זו של צעירים אידיאולוגים אשר לא היו מתיישבים ותיקים באזור, אלא הצטרפו למאבק נגד הפינוי מתוך מניעים הנוגעים לתפיסה פוליטית ימנית. דווקא בני הנוער שפונו, אשר מגנים על בתיהם ואשר הפינוי מאיים עליהם ועל שיגרת חייהם באופן אישי, לא נטו לקחת חלק בפעילות בלתי חוקית. לעומתם אלו שהצטרפו למחאה מבחוץ הם אלו שהיו קיצוניים יותר והיו מוכנים ללכת רחוק יותר עד כדי מעורבות בפעילות לא חוקית. ממצא זה יש בו כדי להעיד על כך שכפי הנראה לא מידת האיום הפיזית על שיגרת החיים הוא זה המניע את הפרט למעורבות בפעילות לא חוקית, אלא גורמים אחרים. הממצאים עולים בקנה אחד גם עם הסברם של וויסבורד ולרנו (Weisburd, & Lerna, 2006) למיעוט השימוש באמצעים אלימים בקרב תושבי עזה שנותקו מבתיהם במהלך ההתנתקות עצמה ולכך שמרבית המשפחות פונו מחבל עזה בשקט יחסי, למרות המחאה הציבורית הרבה והפעילות שנעשתה למניעת הפינוי וחרף החששות מפני אלימות רחבת היקף. על פי החוקרים, בקרב תושבי עזה הקשר לחברה הרחבה, תמיכה בנורמות ואמונות ממלכתיות היוו איזון נורמטיבי (Normative Balance) לפעילות לא חוקית. החוקרים מחזקים את ההסבר בסקרים שקדמו להתנתקות, בהם נמצא כי על אף תפיסתם האידיאולוגית-רדיקאלית של תושבי עזה, הם רואים באלימות הליך לא לגיטימי ומצהירים כי לא יפעלו כנגד החלטות הממשלה. זאת, בשונה מממצאי סקרים שערכו החוקרים בשומרון ומהם עלה כי מתנחלים מהשומרון הביעו תמיכה בפעילות אלימה במידה רבה יותר בהשוואה למתנחלי עזה.

כאשר בחנו מהם הגורמים אשר הבחינו בין הקבוצות מצאנו כי אחד הגורמים המרכזיים היה היחס למוסדות המדינה. בני נוער שהשתתפו בפעילות לא חוקית הפגינו עמדות ביקורתיות כלפי מוסדות המדינה במידה רבה יותר בהשוואה לבני נוער שהשתתפו רק בפעילות חוקית זאת לצד העדפתם את הנחיות הרבנים על פני חוקי המדינה ותחושת ניכור רבה יותר כלפי המדינה בהשוואה לבני הנוער שהשתתפו רק בפעילות החוקית. ניתן להניח כי, לפחות בקרב חלק מבני הנוער שנטלו חלק במחקר, מתקיים תהליך של מעבר מהתייחסות ממלכתית למדינה ומוסדותיה להתייחסות דתית, וביטוי להעדפת התיאוקרטיה על פני הדמוקרטיה. ניתן לראות בממצאים ביטוי למגמה של הסתגרות פנימית אידיאולוגית-דתית, אצל אותם קיצוניים. מגמה דומה של הסתגרות תוארה גם במחקר שערך קניאל (Kaniel, 2003) על "נערי הגבעות". קניאל מתאר את

ההבדלים המשמעותיים ביחס אל המדינה וההלכה של בני הדור הצעיר של המתנחלים לעומת הדור הוותיק של גוש אמונים. הדור הצעיר של המתנחלים מאופיין במחויבות רבה יותר למערכת הערכים הדתית והאידיאולוגית-פוליטית בה הוא מאמין, תוך שאיפה לרוחניות המתבטאת בחזרה לחיי הטבע ובדגש רב על ישוב הארץ בכל מקום. מחויבות הכוללת גם חוסר הכרה בסוברניות של ממשלת ישראל לקבוע בעניינים הנוגדים את מערכת הערכים בה הם מאמינים וגם נתק רב יותר מהחברה הישראלית. ממצאיו של קניאל כמו גם ממצאי המחקר הנוכחי יש בהם כדי להצביע על סכנה פוטנציאלית לחברה הישראלית.

בחנית ההבדלים בין הקבוצות ביחס למדדי הפיקוח החברתי תומכים בהנחות הללו. העדר האמון במערכת החוק והמוכנות הגבוהה יותר להפר חוק המנוגד לתפיסת העולם, שנמצאו בקרב בני נוער שפעלו באופן בלתי חוקי, מחזקים את ההנחה שמעורבות בפעילות לא חוקית אינה קשורה רק בתפיסה האידיאולוגית. מעורבות עם חברים, קבוצת הגיל, משתנה שנמצא כמנבא מעורבות בפעילות לא חוקית מהווה חיזוק להנחה זו. בכך דומה העברייני האידיאולוג לעברייני הפלילי – שתי הקבוצות הן נמוכות באמון במוסדות החוק ובנורמות החברתיות הרחבות (Cernkovich & Giordano, 1987; Hirschi, 1969; Junger & Marshall, 1997; Rankin & Kern, 1994; Rankin & Wells, 1990; Shechory & Wiatrowski et al, 1981; Laufer, 2008). נראה כי על אף שהסיבות לעבריינות אידיאולוגית שונות מהסיבות לעבריינות פלילית, הרי שלאמון במערכת החוק הפורמאלית יש משקל רב במוכנות לעבור על החוק. ההנחה של תיאורית הפיקוח החברתי היא שאי הפרה של החוק מקורה בהפנמה של אמונות קונבנציונליות, של חוקים ושל נורמות חברתיות (הכוח הפנימי של הנורמה) (Hirschi, 1972; Meier, 1982), ובהערכה ובכיבוד של סוכני הסוציאליזציה שהנחילו את אותם חוקים ונורמות (Hirschi, 1995; Fagan & Pabon, 1990; Kaplan, 1972). יתכן, כפי שניתן לראות מממצאי המחקר הנוכחי, שבמקרה של התנגשות בין נורמות חברתיות פורמאליות (חוקים) ובין נורמות חברתיות לא פורמאליות (הגשמת ערכים אידיאולוגיים, דתיים) – כוחם של המנגנונים הבלתי פורמאליים גובר. ממצאי המחקר יכולים להסביר עבריינות אידיאולוגית כפועל יוצא של תפיסה אידיאולוגית קיצונית אשר משולבת בהחלשות של גורמי פיקוח פורמאליים כמו אמון במערכת החוק.

ממצא נוסף התייחס למגדר כגורם מנבא למעורבות בעבריינות אידיאולוגית, בניסו נטו יותר מבנות, להיות מעורבים בפעילות לא חוקית אידיאולוגית. הבדלים מגדריים אלו נמצאו גם במחקר קודם שערכנו בזמן ההתנתקות ואף בו נמצא כי בני נוסים יותר מבנות ליטול חלק בפעילות אידיאולוגית בלתי חוקית (Shechory & Laufer, 2008). ממצא זה אף תואם ממצאי מחקרים שבדקו עבריינות על רקע פלילי והמציינים כי שכיחות הפשיעה בקרב נשים נמוכה יותר בהשוואה לפשיעה של גברים (ראה לדוגמה, Corbett, 2007). על אף העדויות למעורבות של בנות בפעילות לא חוקית במהלך

ההתנתקות ולמעצרון בחלק מהמקרים, עדיין עבריינות בכלל ועבריינות אידיאולוגית בפרט היא מוטת מגדר. כיוון שכך, נראה כי בחינת הנושא המגדרי רלוונטית גם כאשר אנו בוחנים עבריינות אידיאולוגית.

בנוסף, נמצא כי בני הנוער שפוננו הביעו עמדות ביקורתיות כלפי מוסדות המדינה במידה רבה יותר בהשוואה לבני נוער שהשתתפו בהתנגדות אך לא פוננו. יש לזכור כי מרבית בני הנוער שפוננו מבתיים בגוש קטיף לא רק שנוכחו בזמן הריסת הבתים, אם באופן ישיר ואם דרך אמצעי התקשורת, אלא שהם עדיין אינם גרים בישובי קבע (משרד התעשייה המסחר והתעסוקה, 2007). לכן, ניתן להניח כי בקרב קבוצה זו, אשר עדיין חווה ביום יום את אובדן הבית, הקהילה, ופעמים רבות גם את פרנסת ההורים, התחושות הקשות כנגד מוסדות המדינה הם שילוב של הריסת הישוב עם הזנחה בטיפול מצד הרשויות והממשלה. הריסת בית המהווה עבור כולם ובעיקר עבור בני הנוער סמל לביטחון פיזי ורגשי, מהווה איום על הזהות העצמית של הפרט (Magat, 1999; Pallasmaa, 1995) ובעל השלכות יומיומיות על חייו. זאת בניגוד לבני הנוער שלא פוננו. לסיכום, גם כשנתיים לאחר הפינוי, קבוצת בני הנוער, שנקטו בהתנגדות הכוללת גם פעילות לא חוקית, מבטאת תחושה של חוסר אמון במערכת החוק ויהיו מוכנים במידה רבה לעבור על החוק כשהוא מנוגד לתפיסת עולמם. תפיסה יחסית זו של החוק מסוכנת. כיום, כאשר עתיד השטחים עדיין לוט בערפל וישוּבי השומרון חשופים למתח בטחוני מתמיד, המלווה בחששות מפני פינוי עתידי. יש בממצאי המחקר הנוכחי (כמו גם בממצאי מחקרנו הקודמים בנושא) כדי להצביע על הסכנה הטמונה בעצם ההתנגשות שבין תפיסת החוק הפורמאלי והחוק הלא פורמאלי, בקרב קבוצה זו.

עבריינות אידיאולוגית בקרב בני נוער לא זכתה עד היום למחקר מספיק, בארץ ובעולם. עם זאת, לא ניתן להתעלם מהעובדה כי הנוער הישראלי בכלל, ובני הנוער הימניים דתיים בפרט, הינם בעלי מודעות פוליטית אידיאולוגית גבוהה. מודעות פוליטית זו חשובה לאופייה הדמוקרטי של המדינה. עם זאת, יש לתת את הדעת לבעייתיות היכולה להיווצר כאשר מתקיימת התנגשות בין ערכי תת קבוצה בחברה ובין ערכי קבוצת הרוב. שכן, תפיסה זו של יחסיות החוק היא למעשה פצצת זמן מתקתקת עבור החברה הישראלית שמזומנות לה עוד אתגרים לא פשוטים בעתיד.

1. מגבלות המחקר והמלצות למחקרי המשך

למחקר הנוכחי מספר מגבלות. ראשית אוכלוסיית המחקר כללה רק את בני הנוער שהתנגדו להתנתקות או פוננו ואשר הסכימו לענות על השאלון. במחקר לא נבחן מדגם של כלל בני הנוער המתגוררים בישובי יהודה ושומרון. על כן, אין לנו מידע על בני נוער,

שגרים בהתנחלויות, ושלא השתתפו בהתנגדות. כיוון שכך, לא ניתן להכליל את ממצאי המחקר ומסקנותיו על כלל בני הנוער המתגוררים ביהודה ושומרון. כמו כן, יש לזכור כי המחקר הנוכחי הינו מחקר קורלטיבי. לפיכך, יש להיזהר בהכללת ממצאים אלו שכן למרות החשיבות הנובעת מהקשרים שנמצאו בין משתני המחקר, הרי שלא ניתן לקבוע את כיוונם. יש לציין כי אין לנו מידע קודם על יחסם של בני הנוער בישובי יהודה, שומרון וחבל עזה למוסדות המדינה השונים ולמוסדות יש"ע והרבנים, קודם להתנתקות. עובדה זו איננה מאפשרת לנו בחינת מגמות של הקצנה או הסתגרות הולכת וגוברת אלא רק יכולות להצביע על הימצאותם בקרב בני הנוער בנקודת הזמן בה הם נבחנו. לאור זאת, מחקרי המשך על עמדותיהן של קבוצות אלו הינם חשובים ביותר. שכן, קיצוניות בתפיסות אלו עלולה לעודד הסתגרות חברתית וליצור קבוצות השוללות את כללי המשחק הדמוקרטיים. זאת ועוד, ערעור על לגיטימיות החוק, עשוי להוות בסיס לתפיסת החוק כיחסי. תפיסה זו של יחסיות החוק היא למעשה פצצת זמן מתקתקת עבור החברה הישראלית שמזומנות לה עוד אתגרים לא פשוטים בעתיד.

מקורות

- אביעד-וילצ'יק י' (2004). *הקשרים בין משתנים סוציו-פסיכולוגיים לבין אינטגרציה חינוכית נורמטיבית בקרב עולי אתיופיה ועולי חבר העמים*. עבודת דוקטורט. המחלקה לקרמינולוגיה, אוניברסיטת בר אילן.
- בן מאיר, י. (2005). המשבר בקרב ציבור המתנחלים והשלכותיו. *עדכון אסטרטגי*, 8, 28-31.
- ויליאן, י. (2007). *שירת העקורים: התמודדות עם אמונה והנהגה בספרות הילדים והנוער של גוש קטיף ועמונה*. שאנן: שנתון המכללה האקדמית הדתית לחינוך, יוני, 157-180.
- זיו, א' (1984). *התבגרות*. תל אביב: מסדה.
- לאופר, ר' ושחורי מ. (2007). *מאפייני מעורבותם של בני נוער הגרים בישובי יהודה ושומרון בהתנגדות אקטיבית לתהליך ההתנתקות*. מחקרי יהודה ושומרון, ט"ז, 376-363.
- מוס, ר'. (1988). *תיאוריות על גיל ההתבגרות*. תל אביב: ספריית פועלים.
- משרד, התעשייה, המסחר והתעסוקה. (2007). *מצבם התעסוקתי של מפוני חבל עזה וצפון השומרון: חמישה עשר חודשים אחרי הפינוי/ דו"ח מס' 3*. משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה, מינהל מחקר וכלכלה: ירושלים.
- צוריאל, ד' (1990). "זהות האני" לעומת "פזירות הזהות" בגיל ההתבגרות: היבטים תפתחותיים והשלכות חינוכיות. *מגמות*, ל"ב(4), 485-507.
- קניאל, ש. (2003). *הבטים פסיכולוגיים של מתישבי הגבעות ביהודה ושומרון*. אריאל: המכללה האקדמית יהודה ושומרון.
- Ajzen, I. (2001). Nature and operation of attitudes. *Annual Review of Psychology*, 52, 27-58.

- Ajzen, I. (2005) *Attitudes, personality, and behavior* (2nd Edition). England: Open University Press (McGraw-Hill).
- Archer, S. L. (1989). Gender differences in identity development: Issues of process, domain, and timing. *Journal of Adolescence*, 12, 138-117.
- Arian A., (1995) *Security Threatened*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Berko., A. & Erez. E. (2005). 'Ordinary people' and 'Death work': Palestinian suicide bombers as victimizers and victims. *Violence and Victims*, 20, 623-603.
- Bloom, M. M. (2005). *Dying to kill: The allure of suicide terror*. N.Y.: Columbia University Press.
- Cernkovich, S. A. & Giordano, P. C. (1987). Family relationship and delinquency. *Criminology*, 25, 295-321.
- Constantelos, D. J. (2004). Altruistic suicide or altruistic martyrdom? Christian Greek orthodox neo martyrs: A case study. *Archives of Suicide Research*, 8, 71-57.
- Corbett, C. (2007). Vehicle-related crime and the gender gap. *Psychology, Crime and Law*, 13(3), 263-254.
- Dawes, A. (2001). Psychologies for liberation: Views from elsewhere. In R. V. Aagner, & D. J. Christie (Eds.). *Peace, conflict, and violence: Peace psychology for the 21st century*. (pp.306-295). NJ, US: Prentice Hall.
- Elder, G. (1980). Adolescence in historical perspective. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of Adolescent Psychology* (pp 46-3). New York: Wiley.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity and Crisis*. New York: Norton.
- Fagan J, Pabon E. (1990). Contributions of delinquency and substance use to school dropout among inner-city youth. *Youth and Society*, 21 ,354-306.
- Gottfredson, M. R., & Hirschi, T. (1995). National crime control policies. *Society*, 32, 37-30.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Hirschi T. (1972). *Causes of delinquency*. Berkeley CA: Publisher.
- Ichilov, O. (2005). Pride in one's country and citizenship orientations in a divided society: The case of Israeli Palestinian Arab and orthodox and non-orthodox Jewish Israeli youth. *Comparative Education Review*, 49, 61-44.
- Israeli, R. (2004). Palestinian women: The quest for a voice in the public square through 'Islamikaze Martyrdom'". *Terrorism and Political Violence*, 16, 96-66.
- Junger, M. & Marshall, I. H. (1997). The interethnic generalizability of social control theory: An empirical test. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 34, 112-79.
- Kaplan H. B. (1995). *Drugs, crime and other deviant adaptations*. NewYork: Plenum.

- Kimhi, S., & Even, S. (2004). "Who are the Palestinian suicide bombers?" *Terrorism and Political Violence*, 16, 840-815.
- Magat, I. N. (1999). Israeli and Japanese immigrants to Canada: Home, belonging and the territorialization of identity. *Ethos*, 27, 144-119.
- Meier, R. F. (1982). Perspectives on the concept of social control. *Annual Review of Sociology*, 8, 55-35.
- Ness, Cindy D. (2005). In the name of the cause: Women's Work in secular and religious terrorism. *Studies in Conflict and Terrorism*, 28, 373-353.
- Pallasmaa, J. (1995). Identity, intimacy, and domicile: Notes on the phenomenology of homes. In D. N. Benjamin., D. Stea, E. Aren, & D. Saile (Eds.), *The home: Words, interpretations, meanings, and environments* (pp. 147-131). Brookfield: Avebury Publisher
- Pedahzur, A., Hasisi, B., & Brichta, A. 2000. 'A proposed model for explaining political violence in Israel', *World Affairs*, 163, 27-18.
- Post, J. M. (2000). Terrorist on trial: The context of political crime. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 28, 178-171.
- Rankin, J. H. & Kern, R. (1994). Parental attachments and delinquency. *Criminology*, 32, 515-495.
- Rankin, J. H & Wells, L. E. (1990). The effect of parental attachments and direct control on delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 27, 165-140.
- Rattner, A. and Yagil, D. (2004). Taking the law into one's own hands on ideological grounds, *International Journal of the Sociology of Law*, 32: 102-85.
- Raviv, A., Raviv, A., Sadeh, A., & Silberstein, O. (1998). The reaction of the youth in Israel to the assassination of Prime Minister Rabin. *Political Psychology*, 19, 278-255.
- Schweitzer, Y. (2006). Palestinian Female Suicide Bombers: Reality vs. Myth . In Y. Schweitzer (Ed.). *Female suicide bombers: Dying for equality?* (pp. 43-25). Tel Aviv: Jaffee Center for Strategic Studies at Tel Aviv University.
- Shechory, M & Laufer, A. (2008). Social Control Theory and the Connection with Ideological Offenders among Israeli Youth during the Gaza Disengagement Period. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 52, 473-454.
- Sussking, L., Levine, H., Aran, G., Kaniel, S., Sheleg, Y., & Halbertal, M. (2005). Religious and ideological dimensions of the Israeli settlements issues: Reframing the narrative? *Negotiation Journal*, 21, 191-177.
- Tsfati, Y. & Cohen, J. (2005). The Influence of Presumed Media Influence in Democratic Legitimacy – The Case of Gaza Settlers. *Communication Research*, 32(6), 794–821

- Tzoreff, M. (2006). The Palestinian *Shahida*: National patriotism, Islamic feminism, or social crisis.. In Y. Schweitzer (Ed.). *Female suicide bombers: Dying for equality?* (pp. 13-25). Tel Aviv: Jaffee Center for Strategic Studies at Tel Aviv University.
- Victor, B. (2003). *Army of Roses: Inside the World of Palestinian Women Suicide Bombers*. Rodale Press, 2003
- Wallace, D. S., Paulson, R. M., Lord, C. G. & Bond, C. F. (2005) 'Which behaviors do attitudes predict? Meta-analyzing the effects of social pressure and perceived difficulty, *Review of General Psychology*, 9 (3), 214-27.
- Weisburd, D., & Lerner, H. (2006). What prevent violence in Jewish settlements in the withdrawal from the Gaza strip: Toward a perspective of normative balance. *Journal on Dispute Resolution*, 22, 82-37.
- Wiatrowski, M. D., Griswold, D. B., & Roberts, M. K. (1981). Social control theory. *American Sociological Review*, 46, 542-525.
- Wolfsfeld, G. (1987). Protest and the removal of Yamit: Ostentatious political action. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 23, 106-103.
- Yagil, D., & Rattner, A. (2002). Between commandments and laws: Religiosity, political ideology, and legal obedience in Israel. *Crime, Law and Social Chang*, 38(2), 185-2009
- Zaidise, E., Canetti-Nisim, D., & Pedahzur, A. (2007). Politics of god or politics of man? The role of religion and deprivation in predicting support for political violence in Israel. *Political Studies*, 55(3), 521-499